

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію **МЕНТИНСЬКОЇ ІРИНИ БОГДАНІВНИ**

«Українська комп'ютерна термінологія:

формування, системна організація, вектори розвитку»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 035 – Філологія

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами, темами

На сучасному етапі розвитку суспільства неможливо заперечувати очевидний факт комп'ютеризації всіх сфер людської діяльності, що призводить до появи нових терміноодиниць комп'ютерної галузі. Унаслідок стрімкого поширення комп'ютерних мереж, упровадження нових технологій, випуску все більшого асортименту програмних продуктів, постійного їхнього оновлення та необхідності захисту інформації в різних сферах промисловості та бізнесу, що вимагає елементарних знань комп'ютера та комп'ютерних програм, оволодіння певними діями, що виконують при роботі з ним, процес широкого використання охопив не тільки наукове коло фахівців-комп'ютерників, а й набув ґрунтового поширення серед простих користувачів персональних комп'ютерів загалом.

Українська термінологія комп'ютерної галузі неодноразово привертала увагу дослідників, але щораз більша потреба якісної наукової фахової комунікації на національному та міжнародному рівнях зумовлює зростання інтересу до аналізу реального стану української терміносистеми комп'ютерної галузі. Відповідно, виникає потреба забезпечувати термінну точність і чіткість фахового мовлення, яку можна досягти завдяки цілеспрямованому впливу на процеси уніфікації, стандартизації та послідовного впорядкування досліджуваної терміносистеми. Тому тема опонованої дисертації Ірини Богданівни Ментинської є, безперечно, перспективною для сучасного термінознавства, адже залишається чимало неопрацьованих сторінок як лексичного, так і граматичного матеріалу галузі. Актуальність дослідження термінології комп'ютерної справи зумовлена необхідністю представити її у вигляді строго впорядкованої системи, яка б відповідала сучасному рівню розвитку науки і запитам практики.

Проблематика дисертації сповна відповідає темі науково-дослідної роботи кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка» «Актуальні проблеми української мови й літератури в національно-

екзистенційному та дидактичному контекстах» (номер державної реєстрації 0122U000734, 2022–2026 рр.).

2. Наукова новизна, теоретична цінність та практична значущість результатів дослідження

Незаперечною видається наукова новизна проведеного дослідження Ірини Богданівни, яку зумовлено потребою комплексно дослідити формування та системну організацію української терміносистеми комп'ютерної галузі, простежити становлення досліджуваної термінології й галузевої термінографії на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні, проаналізувати динаміку та визначити взаємовпливи в процесі формування української терміносистеми комп'ютерної справи в Україні та за кордоном у період 1960–1990 рр., деталізувати загальнонаукові поняття термінування, ретермінування мовних одиниць, актуалізувати поняття «префіксоїдний спосіб термінотвору», визначити ступені правописно-граматичної та семантико-словотвірної адаптації терміноодиниць іншомовного походження в межах досліджуваної терміносистеми й запропонувати шляхи словотвірно-правописної уніфікації термінних одиниць української комп'ютерної галузі.

Отримані результати й висновки дисертаційної роботи мають безумовну теоретичну цінність, тому що сприяють подальшому поглибленню й доповненню теоретичного інструментарію наукового термінологічного дослідження. Відомості про специфіку, закономірності формування та розвиток української термінології комп'ютерної справи сприятимуть систематизації, впорядкуванню та стандартизації галузевої терміносистеми.

Беззаперечною є практична вагомість результатів виконаного дисертаційного доробку, які успішно можна застосувати в навчальній роботі під час викладання курсів «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи термінознавства» для студентів комп'ютерних спеціальностей, навчальних курсів із перекладознавства; у навчально-методичній роботі для створення профільних підручників і навчальних посібників; у лексикографічній практиці для створення різних типів словників; у науковій роботі з метою встановлення та стандартизації української терміносистеми комп'ютерної галузі, а також у роботі перекладознавців-теоретиків і перекладачів-практиків.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їхня достовірність

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Ірини Ментинської достатньо обґрунтовані, достовірні та мають зв'язок із результатами дослідження, базуються на застосуванні сучасних загальнонаукових й лінгвістичних методів дослідження. Поставлена в дисертації мета і сформульовані завдання, специфіка об'єкта й фактичного матеріалу свідчать про ґрунтовність і надійність результатів.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дисертаційної праці Ірини Богданівни визначається значною мірою логічною, витриманою в традиційному ключі, цілеспрямованою щодо відображення послідовності наукового дослідження, завершеною структурою її дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 8 додатків.

У вступі роботи стисло й водночас чітко та системно дисертантка обґрунтувала вибір теми дослідження, її актуальність, з'ясувала ступінь опрацювання проблеми в науковій літературі, сформулювала мету й завдання, визначила об'єкт і предмет роботи, окреслила методи дослідження, наукову новизну, теоретичну й практичну цінність одержаних результатів, представила відомості про апробацію результатів дослідження.

Засадничим у роботі є перший розділ – «Українська комп'ютерна термінологія: становлення в контексті розвитку термінознавства й інформаційних технологій», в якому, усвідомивши багатоаспектність дослідження, авторка дисертації запропонувала огляд напрацювань теоретичних доробків науковців щодо розуміння понять «комп'ютерний термін», «термінологія», «термінознавство», «терміносистема», «фахова мова» й опрацювала термінний статус цих найменувань, а також окреслила узвичаєні погляди на ці поняття й виокремила нові тенденції в термінознавчих працях. Дослідниця стисло, але разом із тим вичерпно, простежила історію становлення галузевої термінології на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні, що дало змогу виявити основні закономірності формування терміносистеми, спрогнозувати тенденції та вектори її розвитку з метою логічного й мовного впорядкування й ґрунтовного лексикографічного опису. Науковиця також проаналізувала лексикографічні напрацювання в галузі термінології комп'ютерної справи, здійснила порівняльний аналіз основних енциклопедичних видань, словників термінології комп'ютерної галузі, опублікованих в Україні та діаспорі, виокремила 4 етапи формування й розвитку української комп'ютерної термінографії, що відображають основні вектори становлення досліджуваної термінології.

Ґрунтовним у другому розділі дисертації є здійснення структурно-словотвірної характеристики термінів комп'ютерної галузі. Дисертантка зосередила особливу увагу на найпродуктивніших засобах творення іменників-девербативів і виявила різну продуктивність дериваційних моделей та відповідних формантів для творення віддієслівних прикметників.

У процесі наукового аналізу дослідниця визначила таку суттєву рису досліджуваної термінології, як високу частотність уживання префіксоїдів, або препозитивних чужомовних елементів. Ірина Богданівна констатує, що препозитиви чужомовного походження, які активно сполучаються і з чужомовними основами і з власне українськими, прямує до можливого

відокремлення в самостійний (префіксоїдний) спосіб словотвору, стали потужним засобом творення нових термінів в сучасній терміносистемі комп'ютерної галузі. Логічно продовжує другий розділ дисертації дослідження значного за обсягом розряду термінів-комполітів, сформованих шляхом слова основоскладання на базі власне мовних і запозичених морфем. Науковиця фахово виявила продуктивні моделі, утворені поєднанням різних частиномовних основ за допомогою інтерфікса, утворені без інтерфіксів, або нульовим з'єднувальним елементом, поєднані комбінацією рівноправних компонентів. Ірина Ментинська в процесі аналізу терміносистеми визначила таке не менш продуктивне явище, як творення нових термінів шляхом зміни семантики загальноновживаного слова на основі метафоризації. Дисертантка також науково обґрунтувала досить продуктивний спосіб творення термінів комп'ютерної справи – уточнення значення загальноновживаного слова, довантаження його терміном значенням. Авторка дисертації вбачає залучення до терміносистеми комп'ютерної галузі терміноодиниць значної кількості галузевих терміносистем, коригуючи їхню семантику (ретермінування комп'ютерних одиниць). Досить цікавим видається класифікація ретермінологізмів терміносистеми комп'ютерних найменувань на 13 груп: архітектурні, математичні, фізичні, радіотехнічні, лінгвістичні, психологічні, поліграфічні, біологічні, механічні, логічні, географічні, юридичні і будівельні, що ще раз підтверджує науковий підхід дослідниці до характеристики лінгвістичних явищ.

Не залишила поза увагою Ірина Богданівна й такого способу поповнення термінофонду української мови на сучасному етапі, як запозичення. Дослідниця дуже ґрунтовно простежила освоєння чужомовних запозичень в термінології комп'ютерної галузі на фонетичному, словотвірному, морфологічному та семантичному рівнях й усебічно описала поетапне освоєння термінів іншомовного походження в досліджуваній терміносистемі.

Заслуговує на схвальну оцінку й третій розділ дисертації «Семантична організація сучасної української комп'ютерної термінології». Ірина Ментинська здійснила детальний аналіз польової організації української терміносистеми комп'ютерної галузі, де авторка достатньо коректно виділила такі категорії, як ядро, ядерну й приядерну зони, близьку й далеку периферію, підтверджуючи погляди конкретними прикладами.

Чимало уваги Ірина Богданівна відвела лексико-тематичній класифікації терміноодиниць досліджуваної галузі. Авторка дисертації намагалася якнайповніше представити 9 виділених лексико-тематичних груп на позначення назв галузей знань (інформатика, кібернетика, системи штучного інтелекту, програмування, комп'ютерні мережі, захист інформації, кібербезпека), найменувань фахівців інформаційної галузі, назв одиниць вимірювання інформації назв програм і програмного забезпечення технологій і мов

програмування, назв комп'ютера, його частин, основних елементів та комп'ютерних аксесуарів, найменувань інформаційних процесів та понять, що стосуються інтернету й інтернет-комунікації.

Предметом великої уваги дослідниці в третьому розділі стало визначення таких вагомих виявів системних зв'язків у терміносистемі, як гіперо-гіпономія, синонімія, антонімія, полісемія й омонімія. Для кожного з параметрів Ірина Ментинська застосувала відповідний алгоритм лінгвістичного аналізу.

Згідно з поглядами науковиці, найбільш різноплановими парадигматичними кореляціями в межах термінної системи є відношення синонімії. Ірина Богданівна зацентрувала на функціюванні синонімії та варіантності в досліджуваній терміносистемі, проаналізувала різновиди лексичних та синтаксичних синонімів. Дисертантка зауважує, що варіантність в терміносистемі є достатньо поширеним явищем, що зумовлено наявністю аббревіатурних відповідників термінів-словосполук, неунормованістю окремих правописних явищ, бурхливим і подекуди несистематизованим розвитком терміносистеми.

Варто відзначити в роботі й вивчення антонімних зв'язків та виявлення особливостей антонімних протиставлень термінів комп'ютерної справи. Привертає увагу своєю цінністю класифікація антонімних терміноодиниць за планом вираження (однокомпонентні (які, своєю чергою, вирізняються за кількістю кореневих морфем, за подібністю кореневих морфем, за частиномовною належністю) і терміносполуки (які авторка систематизує за кількістю складових частин, за кількістю кореневих морфем і протиставних компонентів), за семантичним критерієм (контрарні, контрадикторні, комплементарні, векторні антоніми) і за обсягом протиставлюваної семантики (повні й неповні).

Дослідженню полісемії науковиця відвела в дисертації не менш помітне місце. Ірина Богданівна виявила основні типи внутрішньосистемної, зовнішньосистемної й міжсистемної полісемії. Тому, як стверджує авторка роботи, явище полісемії для досліджуваних термінів є поширеним на різних етапах становлення української термінології комп'ютерної галузі.

Також дисертантка висвітлила проблематику омонімії та розглянула її особливості в терміносистемі: встановила причини виникнення омонімії в українській термінній системі комп'ютерної справи, виокремила типи омогруп, виявила специфіку функціонування таких терміноодиниць. Дослідниця звертає увагу на особливості функціонування міжмовної омонімії в терміносистемі комп'ютерної галузі та констатує, що цей тип омонімії стосується більш загальної теми – співвідношення форми та змісту в термінології.

Безсумнівний інтерес зумовлюють вісім! додатків (додаток 1. Основні лексикографічні джерела, у яких подано терміноодиниці комп'ютерної галузі; додаток 2. Кількість словників комп'ютерної галузі виданих в період 1960–

2010 рр. в Україні та за кордоном; додаток 3. Основні онлайн-словники, що фіксують комп'ютерні терміни; додаток 4. Макрополе «Інформаційні технології»; додаток 5. Термінне наповнення тематичних груп; додаток 6. Алфавітних покажчик комп'ютерних термінів; додаток 7. Терміни ядра, ядерної зони, при ядерної зони; додаток 8. Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові праці дисертації), які можуть бути лексичною базою створення сучасного словника термінів комп'ютерної справи.

Належним чином систематизований і ґрунтовно опрацьований матеріал кандидатської дисертації дав можливість авторці зробити достатньо виважені, аргументовані висновки, де дослідниця розкрила сутність розв'язаної наукової проблеми й висвітлила найбільш важливі результати здійсненого дослідження. У роботі є чимало вдалих спостережень щодо функціонування того чи того терміна. Наукові узагальнення роблять значний внесок у теорії термінознавства, стаючи набутком української лінгвістики.

Зібраний і детально опрацьований фактичний матеріал, надто солідний список використаної фахової літератури, оформлений відповідно до вимог бібліографічного опису, засвідчують сумлінність наукового пошуку дисертантки, а також загалом доцільне використання наочних засобів презентації наукової інформації (наявність, схем, таблиць, діаграм) забезпечує об'єктивність і достовірність спостережень, переконливість міркувань і отриманих висновків.

4. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження пройшли належну апробацію, основні її висновки висвітлено у 21 публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано 2 статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus, 18 статей – у наукових виданнях, внесених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, та 1 стаття – у наукових виданнях інших держав. Публікації дослідниці пропорційно й повно висвітлюють зміст усіх трьох розділів дисертації.

5. Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності

Дисертаційна робота та публікації здобувачки наукового ступеня доктора філософії Ірини Богданівни Ментинської не містять проявів академічної недоброчесності. У тексті роботи наявні покликання на джерела наукової інформації, що відповідає вимогам законодавства України щодо авторських прав та суміжних прав.

6. Ідентичність тексту анотації та основних положень дисертації

Згідно з чинними вимогами дисертація містить дві анотації, текст яких українською та англійською мовами є ідентичним і демонструє основні положення наукової роботи. Анотація не містить інформації та матеріалів, яких

не було б використано в тексті дослідження. Обидва документи оформлено й укладено відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України.

Загалом варто підкреслити достатньо високий рівень здійсненого наукового дослідження. Авторка опонованої дисертації продемонструвала глибоке й усебічне знання об'єкта дослідження, історію його вивчення, належний рівень володіння сучасними процедурами аналізу мовного матеріалу, поняттєвим і термінним апаратом. Дисертація має чітко сформульований, завершений характер, а її зміст сприймається з великим інтересом, що зумовлено доступністю й достатньою аргументацією викладеного матеріалу. Усі зазначені формальні й лінгвістичні аспекти дають можливість кваліфікувати дисертацію Ірини Богданівни Ментинської як самостійне високо компетентне дослідження, що відповідає сучасному рівню наукових знань.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту й оформлення дисертаційної роботи

Не применшуючи важливості, науковості й самостійності дисертації, вказуємо також на окремі дискусійні моменти в роботі. Водночас у процесі аналізу дисертації виникає низка запитань, відповіді на які хотілося б почути:

1. Чи можна, на думку Ірини Богданівни, на сучасному етапі вважати терміносистему комп'ютерної галузі впорядкованою й стандартизованою? Яким, на думку дослідниці, за структурою має бути ідеальний термін на позначення понять комп'ютерної справи?

2. За якими ознаками дисертантка визначила й зарахувала, скажімо, термін *синтаксис* (лінгвістика і програмування) до міжсистемної полісемії (С. 217), а термін *bit* (інформатика й музика) до міжсистемної омонімії (С. 219)?

Деякі моменти дисертаційної роботи, що мають дискусійний характер, потребують уточнення та пояснення:

1. Висвітлюючи походження терміноодиниць комп'ютерної галузі, Ірина Богданівна наводить мову-джерело і значення відповідної одиниці мови. Під час аналізу термінів іншомовного походження доречно було б також кожен термін доповнити лексикографічною паспортизацією, оскільки досить часто можна натрапити на розбіжність щодо визначення мови-продуцента, особливо за матеріалами інтернет-словників.

2. У процесі наукового аналізу дисертантка кожна описане мовне явище підтверджує достатньою кількістю прикладів, що переконливо свідчить про високу фаховість дослідниці. Так, скажімо, Ірина Богданівна у третьому підрозділі другого розділу до іншомовної терміноодиниці *декларація* пропонує відповідник *оголошення* (С. 141, С. 200), аналогічно й термін *лінк* у тексті роботи має український відповідник *покликання* (С. 30, С. 86, С. 104 та ін.), однак чомусь, можливо, через технічні хиби, ні термін *оголошення*, ні термін *покликання* не ввійшли до алфавітного покажчика термінів комп'ютерної галузі.

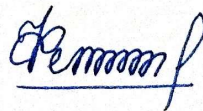
Висловлені зауваження не стосуються принципових положень дисертації і не впливають на загальне позитивне враження від роботи, у жодному випадку не ставлять під сумнів наукову концепцію роботи, а тільки вказують на шляхи вдосконалення наукових пошуків авторки.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Ірини Ментинської є самостійним науковим дослідженням великого фактичного матеріалу, ґрунтовно вивченого й осмисленого. Наукова новизна, теоретична цінність і практична значущість опонованого дослідження не викликають жодних сумнівів. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, переконливі теоретичні узагальнення, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до дисертацій. Вважаємо, що дисертаційна робота на тему **«Українська комп'ютерна термінологія: формування, системна організація, вектори розвитку»**, представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Ірина Богданівна Ментинська – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 *Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія*.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри
українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету
Імені Івана Франка

Іванна ФЕЦКО

Підпис Іванни Фецько засвідчую:

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Ольга ГРАБОВЕЦЬКА